

УДК 65.012.8

О. АРХИПОВ, доктор технічних наук, професор
І. КАСПЕРСЬКИЙ, кандидат юридичних наук

ПРОБЛЕМИ МЕТОДИЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВІДНЕСЕННЯ ВІДОМОСТЕЙ ДО ІНФОРМАЦІЇ З ОБМЕЖЕНИМ ДОСТУПОМ В УКРАЇНІ

***Анотація:** у статті розглянуто проблеми методики визначення підстав для віднесення відомостей до інформації з обмеженим доступом в Україні. Розглянуто дієвість критеріїв, за якими визначається обсяг можливої шкоди у випадку розголошення секретної інформації.*

Забезпечення інформаційних прав громадян на сьогодні є важливим завданням держави. Складність його виконання полягає у необхідності дотримання розумного балансу між інтересами суспільства і особи в обміні інформацією, бо саме держава покликана стати арбітром у цих відносинах, створивши та запровадивши дієві механізми, які з одного боку дозволили соціуму мати достатньо інформації для забезпечення громадської безпеки та власного розвитку, а з другого боку індивіди не відчували утиску своїх прав.

Одним із засобів досягнення названого балансу інтересів і є створювана та забезпечувана державою система захисту інформації з обмеженим доступом. Необхідною запорукою ефективного функціонування названої системи є відповідність засобів захисту інформації тій шкоді, яку може завдати її розголошення і особливостям тієї сфери, у якій ця інформація циркулює. Для досягнення названої відповідності вкрай важливо створити досконалу систему класифікації інформації з обмеженим доступом.

Загальною передумовою класифікації інформації є наявність переліку критеріїв, за якими інформацію відносять до того чи іншого класу, та досконалої методики застосування названих критеріїв.

Виходячи із проведеного нами аналізу вітчизняного і зарубіжного законодавства можливо виявити наступні ознаки, за якими класифікується інформація з обмеженим доступом:

- сфера діяльності людини, суспільства чи держави, якої стосується дана інформація;
- вид суб'єктів, які створюють, володіють і використовують певний вид інформації з обмеженим доступом (держава, фізична чи юридична особа);
- кому із цих суб'єктів яку саме шкоду буде нанесено у випадку розголошення інформації з обмеженим доступом.

На сьогодні у працях науковців розглянуто лише загальні методичні проблеми діяльності експертних груп [1, 2, 3, 4, 5]. На жаль усе методичне забезпечення класифікації інформації з обмеженим доступом створено в кінці минулого століття і до сьогодні його розвиток залишається поза увагою науковців.

На сьогодні найбільш методично забезпеченим у цьому аспекті є інститути державної таємниці та конфіденційної інформації, що є власністю держави. Відповідно до Закону України “Про державну таємницю” причиною обмеження доступу до цього виду даних названа можливість нанесення шкоди національній безпеці у випадку її розголошення та сказано, що віднесення відомостей до державної таємниці проводиться шляхом

обґрунтування та визначення можливої шкоди національній безпеці України у разі розголошення цих відомостей. Цим же законом визначено чотири сфери, яких стосується інформація, що становить державну таємницю України [6], а Зводом відомостей, що становлять державну таємницю, ці сфери докладно конкретизовано [7]. Звід відомостей формується на основі рішень державних експертів з питань таємниць (далі – держексперти) щодо віднесення певного виду відомостей до інформації, яка становить державну таємницю. Ці рішення виносяться із використанням методу експертних оцінок відповідно до Методичних рекомендацій державним експертам з питань таємниць щодо визначення підстав для віднесення відомостей до державної таємниці та ступеня їх секретності, які було затверджено Державним комітетом України з питань державних секретів та технічного захисту інформації [8] (далі – Методичні рекомендації).

Правовий інститут державної таємниці є найбільш розвинутим у порівнянні з іншими видами інформації з обмеженим доступом. Механізм виділення інформації, що становить державну таємницю із загального масиву інформації з обмеженим доступом з суто формальних позицій є досить зрозумілим, а внутрішню класифікацію секретної інформації на три види засновано на одній класифікаційній ознаці – важливості інформації, що також не викликає передумов для виникнення суперечностей.

Віднесення відомостей до конфіденційної інформації, що є власністю держави відбувається відповідно до створюваних у кожному міністерстві чи відомстві переліку відомостей, які містять конфіденційну інформацію, що є власністю держави. Ці Переліки розробляються експертними комісіями, створеними при державних органах виконавчої влади згідно з орієнтовними критеріями віднесення інформації до конфіденційної, які закріплено у Інструкції про порядок обліку, зберігання і використання документів, справ, видань та інших матеріальних носіїв інформації, які містять конфіденційну інформацію, що є власністю держави [9].

Для виокремлення даних, що становить державну таємницю і для внутрішньої класифікації цієї інформації за ступенем секретності необхідно використовувати певну міру важливості інформації, яку бажано визначити у кількісному виді. Цю міру в окремих випадках можливо визначити як вартісний еквівалент шкоди, яку буде нанесено внаслідок розголошення того чи іншого виду інформації, що становить державну таємницю. Саме такий підхід використано у названих Методичних рекомендаціях.

Відповідно до вимог цього документа для визначення належності відомостей до державної таємниці спеціально створеними з цією метою при держекспертах експертними комісіями, розраховується рівень потенційної сукупної шкоди (W) державі у визначених законодавством сферах, в яких здійснюється обіг інформації, що становить державну таємницю за наступною формулою:

$$W = W_{\text{ек}} + W_{\text{ін}} \quad (1)$$

де: $W_{\text{ек}}$ – показник економічної шкоди, який означає рівень зниження ефективності використання виділених коштів для забезпечення діяльності об’єкта внаслідок розголошення відомостей про цей об’єкт;

$W_{\text{ін}}$ – показник, який характеризує шкоду державі від інших тяжких наслідків, що не можуть бути обраховані в економічному кількісному чи вартісному виразі.

Показник $W_{\text{ін}}$ визначається у балах (від 10 до 200) відповідно до наданого у п. 3.2 Методичних рекомендацій переліку інших тяжких наслідків для інтересів держави від розголошення відомостей, який упорядковано за ступенем їх тяжкості на п’ять категорій.

Розрахунок економічного показника ($W_{ек}$) проводиться наступним чином:

$$W_{ек} = W_1 - W_2 \quad (2)$$

де: W_1 – показник ефективності використання виділених коштів для забезпечення діяльності об’єкта за умов збереження інформації про нього у таємниці;

W_2 – той самий показник після розголошення цих даних.

Розрахунок коштів для визначення показника економічної шкоди проводиться в умовних одиницях – балах відповідно до визначеною у додатку до Методичних рекомендацій “питомою вагою” окремих важливих об’єктів. Вибір такого способу підрахунку було обрано “з метою уникнення впливу факторів, пов’язаних із зміною цінкових показників”.

У випадку, якщо сума показників (W) є більшою нуля, інформація вважається такою, що становить державну таємницю. З одного боку такий спосіб обрахунку сукупної шкоди може здатися вдалим, проте методика визначення власне показників шкоди викликає низку запитань.

Проте далі за текстом Методичних рекомендацій та відповідно до додатків до них формула (2) більше не використовується, а пропонується зовсім інша схематика визначення економічної шкоди. Новий алгоритм базується на наступних категоріях:

“питома вага об’єкта”, відомості про який можуть бути віднесені до державної таємниці (на жаль самого визначення цієї категорії у Методичних рекомендаціях не наведено);

відносна вартість (від вартості усього об’єкта) складової частини об’єкта, на який безпосередньо поширюватимуться прогнозовані дії сторони, яка заволоділа названими вище відомостями;

“рівень зниження ефективності використання цієї складової” через розголошення відомостей про неї.

Позначимо ці категорії як Q , k та p відповідно. Виходячи із запропонованого у додатках 5 та 6 до Методичних рекомендацій прикладів обчислення економічної шкоди вона обраховується наступним чином:

$$W_{ек} = Q * k * p \quad (3)$$

При цьому $0 \leq k \leq p$, а ситуація за якої $p = 1$ трапляється у випадках можливого виникнення найтяжчих наслідків внаслідок розголошення інформації про об’єкт. Зміст формули (3) і суть використовуваних у ній змінних величин цілком зрозумілий і виправданий у тих випадках коли p виступає як відносний показник зниження ефективності застосування об’єкта через часткову ($p < 1$) або повну ($p = 1$) втрату можливості виконання своїх функцій. Це докладно ілюструється наведеним у Методичних рекомендаціях прикладом зниження ефективності функціонування системи керування ракетою ($p = 0,5$) через використання противником засобів радіоподавлення, що стало можливим через витік інформації про бойові частоти системи керування.

Відповідно до п. 5.1 Методичних рекомендацій кожен із членів експертної комісії визначає і заносить до листа опитування зокрема прогнози дій сторони, що оволоділа секретними відомостями та на основі цього прогнозу оцінює зниження функціональної ефективності об’єкта, інформація про який оцінюється на предмет засекречування. У складній ситуації природнім є наявність кількох варіантів розвитку подій, які обумовле-

но розголошенню інформації, при цьому ступінь вірогідності виникнення кожного з цих варіантів визначається експертним шляхом. Така багатоваріантність наслідків розголошення є обов’язковою і загальноприйнятою наприклад при аналізі загроз інформації, який проводиться для створення систем технічного захисту інформації, при оцінці ризиків від загроз в ході аудиту інформаційної безпеки тощо. Природно, що різноманітність наслідків викликає багатоваріантність у рівнях можливої шкоди, що призводить до необхідності застосування спеціальних узагальнюючих методик аналізу – аналізу ризиків [10, 11]. Звичайно, таке вдосконалення ускладнить процедуру експертизи і вимагає розробки спеціальної методики математичної обробки результатів експертних оцінок.

Проте можливим є виникнення ситуацій, коли функціональні особливості об’єкта від витоку інформації про нього фактично не змінюються (засоби пасивної радіолокації), а економічна шкода у цьому випадку може бути завдана внаслідок розголошення технологічних відомостей, інженерно-технічних та конструктивних особливостей об’єкта тощо. Можлива і інша ситуація, коли внаслідок розголошення інформації стане необхідною модифікація, доопрацювання або повна заміна “складової частини об’єкта”, що вимагає додаткових видатків, але гарантує повне відновлення функціональних можливостей об’єкта. Для обчислення економічної шкоди у таких випадках необхідно або повністю змінити формулу (3), або переосмислити порядок обрахування наявних у ній змінних величин.

У запропонованій методиці обрахування шкоди, яку буде завдано внаслідок розголошення інформації, є і інші недоліки. На нашу думку абсолютно невиправданим є закріплене у п. 3.1 Методичних рекомендацій неврахування при обчисленні економічного показника витрат на організацію та здійснення режимно-секретної діяльності, пов’язаної із захистом цих відомостей. У додатку 1 до Методичних рекомендацій, в якому наведено питому об’єктів у балах, взагалі не зазначена питома вага об’єктів у сфері міжнародних відносин. Досить складною видається можливість виконання такого завдання експертів як обчислення у відсотковому співвідношенні “розкриття розвідувальних можливостей держави за кордоном”, “зниження ефективності оперативно-стратегічних планів”, чи “втрату бойового управління військами”.

Даючи загальну оцінку наведеному у Методичних рекомендаціях переліку “інших тяжких наслідків для інтересів держави від розголошення відомостей” варто наголосити, що деталізація цих наслідків є надто загальною і спрощеною, у переліку не враховано залежність наслідків витоку даних від особливостей сторони, яка їх внаслідок цього отримала, політичної і економічної ситуації в світі, відносин України з зарубіжними державами тощо. Не зовсім виправданою є також побудована у Методичних рекомендаціях ієрархія названих наслідків, так, наприклад, економічні санкції щодо України віднесено до найнижчої п’ятої категорії із найменшими коефіцієнтами. Крім того, окремі наслідки, віднесені до різних категорій, перекликаються між собою і відокремити їх один від одного в загальному порядку неможливо, як от “загрозу життю чи свободі особам, які виконують розвідувальні чи контррозвідувальні завдання”, яку віднесено до другої категорії наслідків, та “розкриття даних про особу, яка виконує на негласній основі розвідувальне, контррозвідувальне чи інше оперативне завдання”, яке віднесено до четвертої категорії наслідків.

Повертаючись до економічної складової у визначенні шкоди від розголошення інформації варто зазначити, що далеко не до кожно шкоду, яку може зазнати людина, суспільство і держава із названої причини можливо обчислити у вартісному відношенні. Крім того, навряд чи можна визначити доцільним як з моральної, так і з правової точки зору обрахування показника економічної шкоди та інших тяжких наслідків, до яких від-

носитись зокрема і загроза життю людини та можливість виникнення збройного конфлікту в однакових умовних одиницях.

З викладеного можливо зробити висновок, що запропонована у Методичних рекомендаціях методика віднесення відомостей до державної таємниці не є універсальною і вимагає доопрацювання для формування диференційованого підходу до різних видів об'єктів, відомості про який складають предмет експертизи, із врахуванням особливостей їх функціонування, експлуатації тощо. Для цього перш за все необхідно деталізувати наведену у Методичних рекомендаціях таблицю показників “питомої ваги” різних об'єктів, вказавши на відмінності цієї “ваги” в залежності від обставин розголошення. В основу цієї диференціації необхідно покласти вже визначену класифікацію інформації, що становить державну таємницю на чотири сфери обігу, провівши глибоку деталізацію у кожній з цих сфер, як це зроблено у Зводі відомостей, що становлять державну таємницю.

На нашу думку принциповим питанням, яке обов'язково підлягає врахуванню в процесі віднесення відомостей до державної таємниці, є врахування можливих економічних втрат, обумовлених засекречуванням інформації, що має перспективу так званого подвійного використання. Цей аспект вже розглядався в окремій роботі [12], де вказано на односторонність у ставленні до цієї проблеми в ході експертизи, коли визначається лише достатність важливості інформації для її засекречування без врахування обсягу економічного ефекту від використання даних у народному господарстві, який буде втрачено внаслідок засекречування. Ці та подібні їм оцінки можуть бути отримані лише за умови участі в експертних комісіях фахівців у відповідних сферах економіки.

Як вже було сказано, оцінка інформації на предмет можливості віднесення її до такої, що становить державну таємницю провадиться державними експертами з питань таємниць з урахуванням думки спеціально створюваних з цього приводу експертних комісій при державних експертах з питань таємниць. Питання роботи цих комісій врегульовані Рекомендаціями з організації діяльності експертних комісій при державних експертах з питань таємниць [13]. Проте до сьогодні залишаються невизначеними питання щодо вимог до членів експертних комісій, які обмежуються загальними фразами як от “комісія формується з фахівців і науковців, які мають допуск до державної таємниці і зайняті у сфері державної діяльності, що належить до компетенції держексперта” [8] або “до складу комісії включаються представники режимно-секретного та інших структурних підрозділів (міністерства чи відомства) з числа найбільш кваліфікованих фахівців” [9].

Крім того, в жодному із наведених документів немає механізму прийняття рішень держексперта за умови розбіжностей в оціночних судженнях членів експертної комісії. Незрозумілим залишається і механізм інформаційного забезпечення роботи експертних комісій, адже оціночні судження їх членів повинні ґрунтуватися на певному обсязі актуальної і достовірної інформації стосовно об'єктів, які піддаються аналізу. Проте в жодному документі немає навіть орієнтовного опису тих даних, на підставі яких члени експертної групи прийматимуть рішення.

Використана література

1. Корченко А.Г. Построение систем защиты информации на нечетких множествах. – К.: “МК-Пресс”, 2006. – 320 с.
2. Литвин Б.Г. Экспертная информация: методы получения и анализа. – М.: Радио и связь, 1982. – 184 с.

3. Архипов А.Е., Архипова С.А., Носок С.А. Технологии экспертного оценивания в задачах защиты информации // Інформаційні технології та комп'ютерна інженерія. – 2005. – № 2. – С. 89-94.
4. Архипов А.Е., Архипова С.А., Носок С.А., Пивко И.В. Применение методов кластеризации в задаче обработки данных экспертного опроса // Радіоелектроніка, інформатика, управління. – 2003. – № 2 (10). – С. 104-108.
5. Гаврилова Т.А., Червинская К.Р. Извлечение и структурирование знаний для экспертных систем. – М.: Радио и связь, 1992. – 200 с.
6. Закон України “Про державну таємницю” від 21.09.1999 р. // Відомості Верховної Ради. – 1999. – № 49.
7. Звід відомостей, що становлять державну таємницю, затв. Наказом Голови СБ України від 12.08.2005 № 440 // Офіційний Вісник України. – 2005. – № 34. – Ст. 2089.
8. Методичні рекомендації державним експертам з питань таємниць щодо визначення підстав для віднесення відомостей до державної таємниці та ступеня їх секретності, затв. Наказом Державного комітету України з питань державних секретів та технічного захисту інформації від 9 лютого 1998 року № 23.
9. Інструкція про порядок обліку, зберігання і використання документів, справ, видань та інших матеріальних носіїв інформації, які містять конфіденційну інформацію, що є власністю держави, затв. Постановою Кабінету Міністрів України № 1893 від 27.11.98р. // Офіційний Вісник України. – 1998. – № 48 від 17.12.98р.
10. Петренко С.А. Управление информационными рисками. – М.: Компания АйТи; ДМК Пресс, 2004. – 384 с.
11. Петренко С.А., Петренко А.А. Аудит безопасности Internet . – М.: ДМК Пресс, 2002. – 416 с.
12. Архипов О.Є., Ворожко В.П. Системний підхід до оцінки ефективності захисту державної таємниці // Правове нормативне та метрологічне забезпечення системи захисту інформації в Україні: Науково-технічний збірник, 2005, вип.10. – С.18-22.
13. Рекомендації з організації діяльності експертних комісій при державних експертах з питань таємниць, затв. Наказом Державного комітету України з питань державних секретів та технічного захисту інформації від 9 лютого 1998 року № 23.

~~~~~ * * * ~~~~~